

Олена Короткевич — палеотеріолог, дослідник гіпаріонової фауни Північного Причорномор'я

Юрій Семенов

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: palaeo.semenov@gmail.com, orcid: 0000-0002-9483-6196

SEMENOV, Y. Olena Korotkevych, a palaeomammalogist and researcher of the *Hipparion* fauna of the Northern Black Sea area. — Olena Korotkevych (1929–1988) was a palaeomammalogist specialising in the Neogene ungulates of Eastern Europe and authored more than 90 publications incl. 4 monographs. She made a significant contribution to the taxonomy, palaeoecology, palaeogeography, and history of the *Hipparion* Fauna: she described a number of new artiodactyl taxa, analysed morpho-functional traits useful for understanding the ecological and faunal changes, and corroborated the stratigraphic significance of many Miocene to Pliocene localities of Ukraine. Her role in the foundation and development of the NMNH Department of Palaeontology (Kyiv) is invaluable. The large mammal fossils collected under her long-term leadership and with her direct participation formed the basis of the museum's Neogene hall exposition.

Біографічні деталі

Олена Леонідівна Короткевич народилася 15 травня 1929 р. в м. Києві. Навчання в школі перервала війна, під час якої сім'я Олени Леонідівни перебувала в окупованому с. Заворичі, що на Київщині. По звільненні України два роки навчалася у сільській школі, а повну середню освіту отримала вже у Києві у 1947 р. Того ж року поступила на біологічний факультет КДУ ім. Т. Г. Шевченка, який закінчила з відзнакою у 1952 р., після чого кілька місяців працювала м.н.с. експедиції Інституту археології АН УРСР.

У 1953 р. прийшла до Інституту зоології АН УРСР у Відділ палеозоології, який став її постійним місцем роботи. У 1960 р. захистила кандидатську дисертацію, а в 1984 р. — докторську. Виконувала обов'язки заступника завідувача відділу палеозоології, з 1981 р. завідувала Лабораторією музеєзнавства та експозиції Палеонтологічного музею.

Пошла з життя у 1988 р. у віці 58 років. Похована у Києві на Берковецькому цвинтарі.

Рис. 1. Олена Леонідівна Короткевич, портрет на основі фото 1970-х років, з колекції ННІМ.

Ключові наукові доробки

Олена Леонідівна Короткевич є визнаним фахівцем у галузі дослідження неогенових фаун великих ссавців, передусім копитних гіппаріонової фауни. Її наукові інтереси були надзвичайно різнобічними й відрізнялися глибиною підходу. Вона вивчала систематику і морфологію викопних ссавців, займалась питаннями палеогеографії, палеоекології, біостратиграфії, історії розвитку викопних фаун тощо. Особливу увагу приділяла парнопалим, рештки яких є одними з найчисленніших у неогенових відкладах.

Ретельні дослідження систематичного та чисельного складу кісток цих тварин у місцезнаходженнях, аналіз виявлених у них морфо-адаптаційних ознак дозволили Олені Леонідівні виділити фонові групи неогенових жуйних і зробити важливі висновки щодо послідовності утворення окремих фауністичних підрозділів, а також щодо тафономічних і геологічних особливостей формування самих місцезнаходжень.

Для території України нею складено перелік і опис головних місцезнаходжень решток представників гіппаріонової фауни й обґрунтовано важливість вивчення останньої для палеогеографічних і біостратиграфічних побудов. Проведені Оленою Леонідівною ревізії низки родин ряду *Artiodactyla* виявили чимало нових для науки таксонів.

Про результати своїх досліджень вона регулярно доповідала на наукових зібраннях різного рівня, у тому числі й за кордоном. Підтримувала зв'язки й обмінювалась досвідом з іноземними колегами, приймала їх у Києві. У 1970-х роках була співвиконавцем розділу проекту ЮНЕСКО «Великі ссавці сарматських і меотичних ярусів Східного Паратетису».

Олена Леонідівна — автор понад 90 наукових праць, зокрема 5 ґрунтовних монографій (див. наведений нижче перелік), кожна з яких підсумовує певний етап наукових досліджень. На жаль, свій останній, найбільш фундаментальний труд побачити надрукованим їй не довелося, він був виданий по-смертно (Короткевич 1988).

Рис. 2. Обкладинки монографій О. Л. Короткевич.

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

За своє недовге і непросте життя О. Л. Короткевич на диво багато встигла і зуміла зробити. Ще зовсім юною вона використовувала кожен можливість отримання необхідних знань і навичок. Школяркою пішла в юннати до зоопарку, студенткою займалася у фауністичному гуртку, працювала лаборантом у Зоологічному музеї КДУ, відвідувала спецкурс І. Г. Підоплічка з палеозоології. Завдяки останньому визначилася з майбутньою спеціалізацією і почала цілеспрямовано самовдосконалюватися в обраному напрямку. Вона переглядала колекції кісток в Інституті зоології АН УРСР, брала участь в експедиціях відділу палеозоології, а також в експедиціях Інституту археології АН УРСР, де навчилася методикам роботи з викопним матеріалом та його визначенням. По закінченні вишу була рекомендована для наукової роботи в Інституті зоології, куди прийшла вже підготовленим молодим фахівцем і продемонструвала впевнене і швидке професійне зростання, пройшовши шлях від лаборанта до старшого наукового співробітника, доктора біологічних наук і керівника великим підрозділом.

Ще однією професійною пристрастю Олени Леонідівни був Палеонтологічний музей ННПМ НАНУ. Вона багато років ним керувала, була серед розробників його концепції та доклала все від неї залежне на втілення останньої в життя. Значною мірою завдяки її зусиллям було зібрано одну з найбільших у Східній Європі колекцій викопних решток тварин, яка склала основу експозиції неогенового залу музею, в якому більша частина вітрин і художнього оформлення розроблені нею або виконувалися під її керівництвом.

Крім напруженої наукової й музейної роботи, що, здається, було її основним хобі, Олена Леонідівна мала багато інших занять. Вона була незмінним членом Музейної ради, а також членом Вченої ради, членом експертної комісії та членом народного контролю Інституту зоології тощо. Крім того, встигала вести курс лекцій з палеозоології в КДУ, надавати консультації, рецензувати наукові роботи, писати статті до «Української радянської енциклопедії», приділяти багато уваги популяризації наукових знань.

Вона охоче спілкувалася з молоддю, допомагала молодим вченим, керувала курсовими, дипломними й дисертаційними роботами, опонувала на захистах дисертацій. Принаймні три її дисертанти успішно пройшли захист. Серед них і автор цих рядків, для якого Олена Леонідівна стала добрим наставником і керівником з перших днів роботи в Інституті зоології.

Її досягнення неодноразово отримували високу оцінку у вигляді премій, почесних грамот, поміщення на «Дошку пошани» Інституту. Нагороджена медалями «За доблесну працю на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна», «В пам'ять 1500-річчя Києва», «Ветеран праці».

Про її захоплення поза професією відомо небагато. Вона мало розповідала про своє приватне життя, хіба що із задоволенням ділилася спостереженнями за своєю кішкою Мурзою.

Олена Леонідівна Короткевич була непересічною особистістю, цілісною, відповідальною, працездатною. Вимоглива до себе, не терпіла халатності й байдужості в інших. Вміла рішуче відстоювати свої погляди й визнавати помилки. Інколи бувала надто безкомпромісною. Проте, до неї завжди можна було звернутися за порадою й отримати її. Для своїх учнів і колег вона залишилася надзвичайно відданим своїй справі професіоналом, уважним і доброзичливим керівником, винятково інтелігентною і порядною людиною, яка залуговує на глибоку повагу і добру пам'ять¹.

Література

- Короткевич, Е. Л. 1970. *Поздненеогеновые олени Северного Причерноморья*. Наукова думка, Київ, 1–196.
- Короткевич, Е. Л. 1972. Основные этапы развития позднемiocеновой фауны копытных и хоботных Северного Причерноморья. *Вестник зоологии*, № 4: 7–13.
- Короткевич, Е. Л. 1976. *Поздненеогеновые газели Северного Причерноморья*. Наукова думка, Київ, 1–252.
- Короткевич, Е. Л. 1977. Копытные позднего неогена юга Европейской части СССР. *Вестник зоологии*, № 6: 53–60.
- Короткевич, Е. Л. 1978. Геологический возраст некоторых местонахождений гиппарионовой фауны Северного Причерноморья. *Вестник зоологии*, № 6: 15–19.
- Короткевич, Е. Л. 1979. Гигантобивневые мастодонты Северного Причерноморья в пределах УССР. *Вестник зоологии*, № 4: 34–40.
- Короткевич, Е. Л. 1980. К вопросу о развитии рогов у некоторых жвачных. *Вестник зоологии*, No. 1: 38–43.
- Короткевич, Е. Л. 1981. *Поздненеогеновые трагоцерини Северного Причерноморья*. Наукова думка, Київ, 1–160.
- Короткевич, Е. Л., В. Н. Кушнирук, Ю. А. Семенов, А. Л. Чепалыга. 1985. Новое местонахождение среднесарматских позвоночных на Украине. *Вестник зоологии*, № 3: 81–82.
- Короткевич, Е. Л. 1988. *История формирования гиппарионовой фауны Восточной Европы*. Наукова думка, Київ, 1–163.

СЕМЕНОВ, Ю. Олена Короткевич — палеотеріолог, дослідник гіпаріонової фауни Північного Причорномор'я. — Олена Леонідівна Короткевич (1929–1988) — палеотеріолог, дослідник неогенових копитних Східної Європи, автор понад 90 публікацій, серед яких 4 монографії. Вона зробила вагомий внесок у систематику, палеоекологію, палеогеографію та історію формування гіпаріонової фауни на різних етапах неогену. Відкрила ряд нових для науки таксонів парнопалих, з'ясувала морфо-адаптаційні ознаки, важливі для розуміння екологічних і фауністичних змін, обґрунтувала стратиграфічну важливість українських міоценових і пліоценових місцезнаходжень. Неоціненою є її роль у розробці концепції та в розбудові палеонтологічного музею ННПМ НАНУ. Колекція великих ссавців, що була зібрана під її багаторічним керівництвом та за безпосередньої участі, склала основу експозиції неогенового залу музею.

¹ Автор дякує М. Осиповій та Д. Іванову за допомогу у підготовці цього нарису.